

Роїна Владислав Олександрович

Зарубіжний досвід взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах надзвичайного стану

УДК 32-008

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.13>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Роїна Владислав Олександрович
аспірант кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0009-0005-1330-2125

Стаття присвячена актуальній проблемі правового регулювання та взаємодії між державою і громадянським суспільством в умовах воєнного чи надзвичайного стану. З огляду на глобальні кризи та конфлікти, вкрай важливо знайти оптимальний баланс між посиленням державної влади, необхідним для забезпечення безпеки, та збереженням демократичних свобод і прав людини. Нехтування цим балансом може призвести до системних криз, порушень прав громадян та зниження довіри до державних інституцій, що є загрозою для сталого розвитку будь-якого демократичного суспільства. В умовах сучасних викликів, зокрема в Україні, ця тема набуває особливого значення, оскільки ефективне правове регулювання є запорукою успішного подолання кризових ситуацій. Дослідження має на меті провести комплексний аналіз зарубіжного досвіду правового забезпечення взаємодії держави і громадянського суспільства в кризових умовах, враховуючи міжнародне законодавство та практику. Для досягнення поставленої мети використано методи порівняльно-правового аналізу, моніторингу нормативно-правових актів і судових рішень, а також аналіз документів міжнародних організацій (зокрема Європейського суду з прав людини та ОБСЄ). У результаті дослідження встановлено, що в більшості європейських країн спостерігається тенденція до поєднання посилення виконавчої влади зі збереженням демократичних засад і активної діяльності громадянського суспільства в період надзвичайних ситуацій. Було виявлено, що успішність такого підходу залежить від чіткого дотримання балансу між безпекою та правами людини, а також від застосування єдиних підходів до регулювання кризових ситуацій. Автори дійшли висновку, що ефективна взаємодія між державою та суспільством потребує чітких правових механізмів, які б забезпечували прозорість дій влади та можливість контролю з боку громадськості. Це дослідження є важливим внеском у формування рекомендацій для вдосконалення українського законодавства, враховуючи кращі міжнародні практики та особливості національного контексту.

Ключові слова: держава, громадянське суспільство, воєнний стан, надзвичайний стан, європейський досвід, права людини.

Вступ. Проблема взаємодії держави та громадянського суспільства в умовах воєнного чи надзвичайного стану є однією з ключових у сучасній політичній та правовій науці. Глобальні виклики безпеці вимагають від держав одночасного зміцнення інструментів реагування на кризи та збереження демократичних прав і свобод. Європейський досвід свідчить, що ефективність надзвичайного управління залежить від балансу між посиленням виконавчої влади, парламентським і судовим контролем та активністю громадянського суспільства. Для України, яка перебуває в умовах війни, вивчення зарубіжних моделей є особливо актуальним, адже воно дає можливість виробити рекомендації щодо вдосконалення національної правової системи відповідно до міжнародних стандартів.

Мета та завдання. Метою дослідження є комплексний аналіз зарубіжного досвіду правового регулювання воєнного та надзвичайного стану, а також механізмів взаємодії держави й громадянського суспільства в умовах збройних конфліктів та кризових ситуацій. У роботі простежується, як конституційні та законодавчі моделі різних європейських країн поєднують забезпечення національної безпеки із захистом прав і свобод людини, та визначаються особливості демократичного контролю над діяльністю органів влади у період воєнного часу.

Методи дослідження. У статті використано порівняльний політико-правовий метод наукових досліджень. Порівнюється конституційно-правове регулювання воєнного та надзвичайного стану у країнах Європейського Союзу та Великій Британії, а також особливості взаємодії державних інституцій і громадянського суспільства в умовах воєнного часу. З'ясовується, яким чином політичні та історичні чинники впливають на вибір моделей державної політики у кризових ситуаціях, та визначаються закономірності, що дозволяють поєднувати забезпечення національної безпеки з гарантіями прав і свобод людини.

Результати. Сучасні міжнародні відносини та розвиток політико-правових систем неможливо розглядати поза контекстом глобальних викликів безпеці. Збройні конфлікти, терористичні загрози, гібридні війни та масштабні гуманітарні кризи поставили перед державами завдання вироблення ефективних механізмів управління у кризових умовах. Особливої актуальності набуває питання взаємодії держави та громадянського суспільства в умовах воєнного часу, коли демократичні цінності опиняються під загрозою, але водночас саме їх збереження стає ключем до стійкості націй.

В європейській традиції правового регулювання надзвичайних станів можна виокремити кілька загальних підходів. По-перше, це чітке конститу-

ційне визначення підстав і порядку введення воєнного або надзвичайного стану. По-друге, встановлення меж і гарантій прав людини, які залишаються непорушними навіть у кризових умовах. По-третє, закріплення ролі парламенту і судової системи як стримуючих чинників, що мають контролювати виконавчу владу. Водночас значну увагу приділено збереженню інституцій громадянського суспільства, їхній участі у процесах оборони, гуманітарної допомоги, контролю за діями влади та забезпечення демократичних свобод.

Основний закон Федеративної Республіки Німеччина (Grundgesetz) був ухвалений 23 травня 1949 р. як реакція на досвід нацизму та Другої світової війни. Його фундаментальна ідея – непорушність людської гідності (ст. 1), яка визнається найвищою цінністю, навіть за умов кризи [6]. Це положення неможливо скасувати чи змінити навіть у разі запровадження надзвичайного або воєнного стану.

У 1968 р. до Основного закону були внесені так звані «надзвичайні статті» (Notstandsverfassung), які визначили порядок дій у випадку оголошення стану оборони або внутрішньої кризи. Вони стали предметом гострих дискусій, оскільки надають федеральному уряду та канцлеру розширені повноваження у сфері безпеки. Зокрема:

- Федеральний канцлер може отримати контроль над збройними силами (ст. 115b).
- Федеральний уряд має право видавати розпорядження, що мають силу закону, якщо парламент не може оперативно зібратися (ст. 115 c).
- Федеральні землі зобов'язані підпорядковуватися уряду у сфері забезпечення безпеки.
- Передбачено можливість обмеження окремих прав, зокрема свободи пересування, таємниці листування та свободи зібрань.

Разом із тим, на відміну від багатьох інших країн, німецький механізм передбачає потужну систему стримувань і противаг. По-перше, всі дії уряду контролює Бундестаг, який навіть у воєнний час може усунути канцлера вотумом недовіри. По-друге, Федеральний конституційний суд має повноваження визнавати неконституційними будь-які акти влади, що виходять за межі Основного закону.

Окрему увагу слід звернути на роль громадянського суспільства. Після ухвалення Notstandsverfassung у 1968 році відбулися масштабні протести студентських рухів і профспілок, які пообов'язали повернення авторитарних практик. Внаслідок цього уряд був змушений піти на низку поступок, зокрема обмежив сферу застосування деяких положень та залишив без змін непорушні права (гідність, свобода віри, заборона катувань).

У сучасній Німеччині механізм надзвичайного стану залишається «запобіжником», який на практиці застосовувався лише у вузькому масштабі. Під час кризи біженців 2015 року та пандемії COVID-

19 влада використовувала інші інструменти – спеціальні закони та постанови, а не статті про стан оборони. Це ще раз демонструє, що політична культура і активність громадянського суспільства є важливими запобіжниками від надмірної концентрації влади.

Таким чином, німецький досвід показує, що навіть за умов воєнного стану непорушність гідності та інституційна рівновага між владою і громадянським суспільством залишаються ключовими принципами.

Конституція Французької Республіки 1958 року, яка започаткувала П'яту республіку, надала президенту значно ширші повноваження порівняно з попередніми конституціями. Одним із ключових і водночас найбільш дискусійних положень є стаття 16, яка передбачає механізм надзвичайних повноважень [2].

Відповідно до цієї статті, якщо «інститути Республіки, незалежність нації, територіальна цілісність або виконання міжнародних зобов'язань серйозно і безпосередньо загрожено», а нормальне функціонування державної влади стає неможливим, президент може взяти на себе повноту влади. Це означає, що глава держави тимчасово концентрує у своїх руках як виконавчі, так і законодавчі функції.

Однак Конституція водночас встановлює низку стримувань і обмежень:

- Президент зобов'язаний консультуватися з прем'єр-міністром, головами палат парламенту та Конституційною радою.
- Про застосування статті 16 президент має офіційно повідомити націю.
- Конституційна рада може контролювати тривалість і зміст застосування цієї статті.

Найбільш відомим прикладом застосування статті 16 була ситуація під час Алжирської війни у 1961 році, коли президент Шарль де Голль, зіштовхнувшись із військовим заколотом генералів, запровадив надзвичайні повноваження. Протягом п'яти місяців він керував країною одноосібно, видаючи декрети, що мали силу закону. Хоча ситуацію вдалося стабілізувати, це викликало значну критику з боку опозиції та інтелектуальних кіл, які розглядали такий механізм як загрозу демократії.

У подальшій практиці Франція частіше використовувала інший механізм – стан надзвичайного положення (état d'urgence), врегульований окремим законом 1955 року. Він дозволяє обмежувати свободу пересування, зборів і діяльність ЗМІ. Особливо помітним було його застосування після терактів у Парижі в листопаді 2015 року, коли влада запровадила тривале надзвичайне положення. Це призвело до обмеження публічних зібрань, масових обшуків і затримань.

Роль громадянського суспільства у Франції в умовах надзвичайних станів є подвійною. З одного боку, воно стає об'єктом обмежень

(наприклад, заборона демонстрацій під час 2015–2017 рр.). З іншого – воно активно чинить спротив надмірній концентрації влади: правозахисні організації («Amnesty International», «Ліга прав людини»), профспілки та громадські рухи оскаржували дії влади у судах та організовували кампанії проти зловживань.

У 2017 році парламент Франції ухвалив закон, який інтегрував частину положень надзвичайного стану до звичайного антитерористичного законодавства, що викликало чергову хвилю критики громадянського суспільства. Правозахисники побоювалися «нормалізації надзвичайних повноважень» і поступового обмеження демократичних свобод.

Таким чином, французький досвід демонструє тенденцію до сильного президентського управління в кризових умовах, але водночас і високу мобілізованість громадянського суспільства, яке не дозволяє державі перетворювати тимчасові заходи на постійну політику.

Конституція Республіки Польща від 1997 року закріпила три різні режими надзвичайних станів:

1. Воєнний стан (*stan wojenny*) – застосовується у випадку збройної агресії або прямої загрози нападу.

2. Надзвичайний стан (*stan wyjątkowy*) – вводиться у разі особливої загрози конституційному ладові, громадському порядку чи безпеці громадян, яку неможливо усунути іншими методами.

3. Стан стихійного лиха (*stan klęski żywiołowej*) – застосовується у випадках природних катастроф або техногенних аварій [7].

Ці положення (статті 228–234 Конституції) мають на меті забезпечити баланс між безпекою та дотриманням демократичних принципів.

Воєнний стан у Польщі запроваджується Президентом за поданням Ради Міністрів, але потребує затвердження Сеймом. Це створює механізм політичного контролю. У разі воєнного стану допускається тимчасове обмеження окремих прав (свобода пересування, свобода зборів, діяльність ЗМІ), але основоположні права – гідність особи, свобода совісті, релігії та заборона катувань – залишаються непорушними.

Надзвичайний стан (у мирний час) є більш обмеженим у часі: він вводиться максимум на 90 днів і може бути продовжений лише один раз, також за згодою парламенту. Ця процедура запобігає зловживанню виконавчою владою.

Стан стихійного лиха (зокрема під час пандемії чи масштабних природних катастроф) передбачає мобілізацію як органів влади, так і структур громадянського суспільства.

Практика останніх десятиліть показала, що Польща намагається застосовувати надзвичайні стани з великою обережністю. Наприклад, під час введення воєнного стану у 1981 році (ще за часів

комуністичного режиму) країна отримала негативний історичний досвід авторитарного придушення громадянських свобод, що надовго залишило відбиток у колективній пам'яті суспільства. Тому сучасна демократична Польща намагається уникати широкого використання цього механізму.

Свіжіший приклад – міграційна криза 2021 року, коли через кордон з Білоруссю до Польщі намагалися прорватися тисячі мігрантів. Тоді уряд запровадив надзвичайний стан у прикордонних районах. Це дозволило обмежити доступ журналістів і правозахисників до зони кризи, що викликало серйозну критику як у середині країни, так і з боку ЄС. Громадські організації, попри заборони, намагалися документувати випадки порушення прав мігрантів та надавати їм гуманітарну допомогу. Цей випадок яскраво продемонстрував конфлікт між державними міркуваннями безпеки і діяльністю громадянського суспільства.

У Польщі також існує чітке правове обмеження політичного процесу під час надзвичайних станів. Наприклад, у цей період заборонено проводити парламентські та президентські вибори. Це положення покликане запобігти використанню кризової ситуації для маніпуляції виборчим процесом.

Таким чином, польський досвід показує дві ключові риси:

- прагнення законодавчо обмежити використання надзвичайних станів у часі та змісті;
- одночасно – наявність напружених відносин між державою і громадянським суспільством у ситуаціях кризи, що підтвердили події 2021 року.

Конституція Литовської Республіки, ухвалена у 1992 році після відновлення незалежності, стала основою демократичного розвитку країни та її інтеграції у європейський правовий простір. У ній закріплено чіткі положення щодо надзвичайних ситуацій, включно з воєнним станом [8].

Згідно зі статтями 144–145 Конституції:

– Воєнний стан може бути введений Президентом у разі збройного нападу на Литву або загрози такому нападу.

– Рішення Президента підлягає обов'язковому затвердженню Сеймом (парламентом), що створює механізм політичного контролю.

– Під час воєнного стану можливе обмеження окремих прав і свобод, але основоположні права (гідність людини, свобода совісті та віри, заборона катувань) не підлягають обмеженню.

– Конституція встановлює вимогу тимчасовості надзвичайних заходів: воєнний стан діє лише протягом часу, необхідного для усунення загрози.

На практиці Литва неодноразово використовувала механізм надзвичайних станів. Особливої уваги заслуговують події після початку російської агресії проти України у 2022 році. Тоді Литва оперативно запровадила надзвичайний стан на всій території країни, який кілька разів продовжувався.

Обмеження включали посилений прикордонний контроль, обмеження на діяльність проросійських організацій та моніторинг медіа, які поширювали російську пропаганду.

Водночас держава забезпечила активну участь громадянського суспільства у кризових заходах. Сотні литовських громадських організацій і ініціатив брали участь у:

- організації гуманітарної допомоги для українських біженців;
- зборі коштів на оборонні потреби (зокрема, відомою стала кампанія зі збору грошей на безпілотники для ЗСУ);
- організації інформаційних кампаній проти російської дезінформації.

Таким чином, литовська модель поєднала жорсткі обмежувальні заходи щодо ворожих структур із масовою мобілізацією суспільства на підтримку демократичних цінностей. Важливо, що обмеження, запроваджені державою, були легітимізовані суспільною підтримкою, адже більшість населення сприймала їх як необхідні для захисту незалежності.

Ключовим елементом системи контролю залишався парламент: кожне продовження надзвичайного стану затверджувалося Сеймом, що дозволяло зберігати демократичний баланс. Водночас активність литовських правозахисних організацій і незалежних медіа забезпечувала суспільний контроль за діями влади.

Таким чином, досвід Литви свідчить, що навіть у критичних умовах війни держава може не лише зберегти демократичні механізми, а й перетворити громадянське суспільство на ключового союзника у забезпеченні обороноздатності.

Велика Британія не має єдиної писаної конституції, тому її система правового регулювання надзвичайних ситуацій ґрунтується на поєднанні парламентських актів, судових прецедентів і конституційних звичаїв. Центральним сучасним нормативним актом, який регулює реагування на кризи, став Civil Contingencies Act 2004. Цей закон був ухвалений після серії терактів наприкінці 1990-х і на початку 2000-х років та заклав основу для комплексної системи цивільної безпеки [1].

Закон складається з двох частин. Перша встановлює повсякденні обов'язки органів влади та ключових суб'єктів у сфері готовності до надзвичайних ситуацій. До так званих «категорійних реагувальників» відносять поліцію, пожежно-рятувальні служби, систему охорони здоров'я, органи місцевої влади, а також структури, відповідальні за критичну інфраструктуру, зокрема транспорт, енергетику та комунікації. Вони зобов'язані розробляти плани, проводити оцінку ризиків, інформувати населення та взаємодіяти з громадськими й волонтерськими організаціями. Для координації цих процесів у кожному регіоні створюються Local

Resilience Forums, де представники влади, бізнесу й громадянського суспільства узгоджують дії та проводять навчання [1].

Друга частина закону передбачає можливість ухвалення урядом надзвичайних регуляцій, якщо виникає подія, яка становить серйозну загрозу для життя і здоров'я людей, безпеки країни, навколишнього середовища або функціонування держави, а звичайні повноваження виявляються недостатніми. Таким чином, уряд отримує право запроваджувати тимчасові обмеження свободи пересування, права на зібрання, регулювати використання майна, доступ до об'єктів інфраструктури та інші сфери суспільного життя. Водночас такі регуляції не можуть бути довільними: закон вимагає, щоб вони були пропорційними, діяли мінімально необхідний час і застосовувалися лише настільки широко, наскільки цього вимагає конкретна ситуація [1].

Важливо, що Civil Contingencies Act запроваджує цілу низку «червоних ліній», які уряд не має права перетинати навіть у кризовий момент. Зокрема, надзвичайні регуляції не можуть змінювати основоположні конституційні принципи чи скасовувати судовий контроль. Вони підлягають парламентському затвердженню і втрачають чинність, якщо не схвалені впродовж короткого строку. Навіть у випадку схвалення їхня дія не може перевищувати 30 днів без прийняття нових рішень. Крім того, будь-які дії влади мають відповідати стандартам прав людини, закріпленим у Human Rights Act 1998, який імплементує положення Європейської конвенції з прав людини [1; 3].

Таким чином, британська модель поєднує оперативність виконавчої влади з обов'язковим парламентським і судовим контролем. Вона не передбачає скасування верховенства права навіть у надзвичайних умовах. Судова система зберігає юрисдикцію перевіряти законність дій уряду, а громадські організації та медіа виконують роль постійного монітора, який оцінює як відповідність дій стандартам прав людини, так і їхні фактичні наслідки. Amnesty UK, Liberty та інші організації у цьому контексті фактично стають додатковим елементом системи відповідальності влади [3].

Британський підхід відрізняється від континентальних моделей, що передбачають детально виписані конституційні механізми воєнного стану. Тут ключовим є не конституційний текст, а мережа процедурних гарантій, які будують стійкість держави через співпрацю з громадянським суспільством і водночас дають уряду змогу діяти швидко у випадку кризи. Цей баланс між безпекою і свободою забезпечується через сувору обмеженість у часі, парламентський контроль і вимогу дотримання прав людини, що унеможливорює перетворення тимчасових заходів на постійну політику [1; 3].

Європейський Союз не має класичної моделі воєнного чи надзвичайного стану, оскільки він не є національною державою, а наднаціональним утворенням із обмеженою компетенцією. Водночас його установчі документи та практика інституцій закладають правові й політичні механізми реагування на кризові ситуації, які стають особливо важливими у воєнний час. Правова база, насамперед Договір про Європейський Союз (ДЄС) та Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), передбачає як інструменти спільної зовнішньої та безпекової політики, так і внутрішні механізми реагування на надзвичайні виклики [5].

Ключовим положенням у сфері безпеки є стаття 42(7) ДЄС, яка запроваджує «клязузу взаємної оборони». Відповідно до неї, у випадку збройної агресії проти держави-члена інші країни ЄС зобов'язані надати їй допомогу всіма наявними засобами. Це положення було вперше задіяне після терактів у Парижі 2015 року, коли Франція звернулася до партнерів по Союзу з проханням про військову та логістичну підтримку. Хоча формально ця стаття не створює наднаціональних надзвичайних повноважень, вона мобілізує спільні ресурси й посилює солідарність у кризових умовах [5].

Важливим механізмом є також стаття 222 ДФЄС, так звана «солідарна кляуза». Вона передбачає, що Союз і держави-члени спільно діятимуть, якщо будь-яка з них стане об'єктом терористичного акту чи серйозної природної або техногенної катастрофи. У такому разі можуть бути задіяні як цивільні, так і військові ресурси ЄС. Таким чином, Союз забезпечує інституційний фундамент для координації дій у кризових ситуаціях [5].

Окремої уваги заслуговує Європейський механізм цивільного захисту, створений для координації допомоги у випадку природних та антропогенних катастроф. Його функціонування передбачає активне залучення не лише державних структур, а й громадянського суспільства: волонтерських організацій, гуманітарних місій, благодійних фондів. Це створює гнучку систему реагування, де державні та недержавні актори працюють разом, зменшуючи навантаження на національні уряди [4].

Суттєву роль відіграє і практика Європейського парламенту та Ради ЄС, які, ухвалюючи резолюції та рішення, легітимізують надзвичайні заходи в очах суспільства. Примітним прикладом є швидке ухвалення фінансових і гуманітарних пакетів допомоги Україні у 2022 році, коли ЄС у максимально стислий термін мобілізував кошти, ресурси та механізми прийому біженців. Саме тоді особливо проявилася важливість партнерства між європейськими інституціями та громадянським суспільством: національні та транснаціональні правозахисні організації, гуманітарні фонди й волонтерські мережі стали фактично рівноправними учасниками реагування на воєнну кризу.

При цьому діяльність Європейського Союзу перебуває під постійним контролем Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини, юрисдикція якого поширюється на держави-члени Ради Європи. Це означає, що навіть у надзвичайних умовах зберігається обов'язок дотримуватися прав людини, а будь-які обмеження підлягають перевірці на пропорційність та необхідність [3; 5].

Таким чином, Європейський Союз, на відміну від національних держав, не вводить воєнного стану у класичному сенсі, але забезпечує правові та інституційні рамки для спільного реагування на кризи. Його особливістю є акцент на принципі солідарності та широке залучення громадянського суспільства, яке стає важливим партнером у забезпеченні безпеки та захисті демократичних цінностей.

Окрему роль відіграє Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка здійснює моніторинг стану демократії і прав людини у кризових регіонах [9][10]. Її діяльність не обмежується лише фіксацією порушень – організація надає рекомендації урядам, сприяє діалогу між державою і громадянським суспільством, запобігає ескалації конфліктів. Досвід ОБСЄ засвідчує, що міжнародний моніторинг може стати важливим чинником утримання балансу між безпекою і свободою.

Висновки. Узагальнюючи зарубіжний досвід, можна зробити кілька висновків. По-перше, навіть у кризових умовах демократичні країни прагнуть зберегти основні інститути громадянського суспільства. По-друге, механізми воєнного та надзвичайного стану завжди супроводжуються системою стримувань і противаг. По-третє, суспільна активність і контроль з боку громадян є важливою умовою збереження демократії. Таким чином, досвід європейських країн доводить, що воєнний стан не обов'язково веде до згортання демократії, а може стати формою її адаптації до екстремальних умов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Civil Contingencies Act 2004. Chapter 36. London : The Stationery Office, 2004.
2. Constitution de la République française : loi constitutionnelle n° 58-1067 du 4 octobre 1958. Journal officiel de la République française. Paris, 1958.
3. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4.XI.1950. Council of Europe Treaty Series – No. 5. Strasbourg : Council of Europe, 1950.
4. European Court of Human Rights. Case of Aksoy v. Turkey (No. 21987/93) : Judgment of 18 December 1996. Strasbourg : ECtHR, 1996.
5. European Court of Human Rights. Case of Lawless v. Ireland (No. 332/57) : Judgment of 1 July 1961. Strasbourg : ECtHR, 1961.

6. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland : Grundgesetz vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 19. Dezember 2022 (BGBl. I S. 2478). Bonn : Bundesanzeiger Verlag, 1949.

7. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej : uchwalona dnia 2 kwietnia 1997 r. Dziennik Ustaw, 1997, nr 78, poz. 483. Warszawa, 1997.

8. Konstitucija Lietuvos Respublikos : priimta 1992 m. spalio 25 d. referendumu. Valstybės žinios, 1992, Nr. 31-953. Vilnius, 1992.

9. Organization for Security and Co-operation in Europe. High Commissioner on National Minorities. Thematic Guidelines. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.osce.org/hcnm> (дата звернення: 04.07.2025).

10. Organization for Security and Co-operation in Europe. OSCE/ODIHR reports on human rights and emergency measures. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.osce.org/odihr> (дата звернення: 27.06.2025).

REFERENCES:

1. Civil Contingencies Act. (2004). Civil Contingencies Act 2004, Chapter 36. London: The Stationery Office.

2. Constitution de la République française. (1958). Loi constitutionnelle n° 58-1067 du 4 octobre 1958. Journal officiel de la République française. Paris.

3. Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 5). Rome, 4.XI.1950. Strasbourg: Council of Europe.

4. European Court of Human Rights. (1961). Case of Lawless v. Ireland (No. 332/57), Judgment of 1 July 1961. Strasbourg: ECtHR.

5. European Court of Human Rights. (1996). Case of Aksoy v. Turkey (No. 21987/93), Judgment of 18 December 1996. Strasbourg: ECtHR.

6. Federal Republic of Germany. (1949). Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: Grundgesetz vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 19. Dezember 2022 (BGBl. I S. 2478). Bonn: Bundesanzeiger Verlag.

7. Republic of Lithuania. (1992). Konstitucija Lietuvos Respublikos: priimta 1992 m. spalio 25 d. referendumu. Valstybės žinios, Nr. 31-953. Vilnius.

8. Republic of Poland. (1997). Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: uchwalona dnia 2 kwietnia 1997 r. Dziennik Ustaw, nr 78, poz. 483. Warszawa.

9. Organization for Security and Co-operation in Europe. (n.d.). High Commissioner on National Minorities. Thematic Guidelines. Retrieved July 4, 2025, from <https://www.osce.org/hcnm>

10. Organization for Security and Co-operation in Europe. (n.d.). OSCE/ODIHR reports on human rights and emergency measures. Retrieved June 27, 2025, from <https://www.osce.org/odihr>

Foreign experience of state–civil society interaction in conditions of a state of emergency

Roina Vladyslav Oleksandrovych

Postgraduate Student
at the Department of Political Science
Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-1330-2125

The article is devoted to the pressing issue of legal regulation and interaction between the state and civil society under conditions of martial law or a state of emergency. In view of global crises and conflicts, it is crucial to find an optimal balance between strengthening state power, which is necessary to ensure security, and preserving democratic freedoms and human rights. Ignoring this balance may lead to systemic crises, violations of citizens' rights, and a decline in trust in state institutions, which poses a threat to the sustainable development of any democratic society. Under current challenges, particularly in Ukraine, this issue acquires special importance, as effective legal regulation is a prerequisite for successfully overcoming crisis situations. The study aims to provide a comprehensive analysis of foreign experience in the legal regulation of state–civil society interaction in crisis conditions, considering international legislation and practice. To achieve this aim, the research employs comparative legal analysis, monitoring legislative acts and judicial decisions, as well as analysis of documents issued by international organizations (in particular, the European Court of Human Rights and the OSCE). The results of the study demonstrate that in most European countries there is a tendency to combine the strengthening of executive power with the preservation of democratic foundations and active participation of civil society during emergencies. It was revealed that the success of such an approach depends on maintaining a clear balance between security and human rights, as well as on applying unified approaches to crisis regulation. The authors conclude that effective interaction between the state and society requires clear legal mechanisms that ensure transparency of government actions and the possibility of public oversight. This research provides an important contribution to the development of recommendations for improving Ukrainian legislation, taking into account best international practices and the specific national context.

Key words: state, civil society, martial law, state of emergency, European experience, human rights.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025
Дата публікації: 10.10.2025